

проф. освіти АПН України; 1996. [Leshchenko M. P. Tekhnologii pidhotovky vchyteliv do estetychnoho vykhovannia za rubezhem (na materialakh Velykobrytanii, Kanady, SShA). dys.... d-ra ped. nauk. K.: In-t pedahohiky i psykhologii prof. osvity APN Ukrainy; 1996. (In Ukr.)].

10. Локшина О. І. Тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу. автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Ін-т пед. НАПН України. Київ; 2011. [Lokshyna O. I. Tendentsii rozvytku zmistu shkilnoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk. In-t ped. NAPN Ukrainy. Kyiv; 2011. (In Ukr.)].

11. Шевнюк О. Л. Культурологія. навч. посіб. Київ: Знання-Прес; 2004. [Shevniuk O. L. Kulturolohiia. navch. posib. Kyiv: Znannia-Pres; 2004. (In Ukr.)].

12. Melnikas B. Modernization of Higher Education System in the Transition Society. Vieđoji politika ir administravimas. 2002; 3: P. 86–93.

13. Rumer M. Teacher Education in Europe An ETUCE Policy Paper. Adopted by the Executive Board on 14th April 2008. Published by the European Trade Union Committee for Education. Brussels, 2008. 64 p.

УДК: 394.2

Дяченко А.В.

ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ УТИЛІТАРНОЇ ЕТНОГРАФІЇ

УДК: 394.2

ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКОЙ И УКРАИНСКОЙ УТИЛИТАРНОЙ ЭТНОГРАФИИ

FEATURES OF GERMAN AND UKRAINIAN UTILITY ETHNOGRAPHY

Анотація. У статті висвітлено сутність поняття етнографія. Відмічено, що окреме місце в історії німецького народознавства займає визначення етнографії, як науки про «душу народу». Визначено, що першим напрямком в етнографії, який отримав широке поширення в німецькомовних країнах, став еволюціонізм. Зроблено аналіз німецької утилітарної етнографії кінця XIX – початку XXI ст. Виділено основні етапи становлення української етнографії. Зазначено, що українська етнографія почала розвиватися і сформувалася, як наука, протягом XIX-го століття (П.Куліш, Т.Шевченка, І.Котляревський, М. Вовчко, М. Гоголь, кн. Цертелєв, М. Максимович, П. Чубинський, а потім І. Франка, В. Гнатюка, Ф. Колесса). Виділено 90-ті роки XIX ст. першою хвилею науково-просвітницького руху в Україні, а етнографія в цей період, як важлива частина українознавчого циклу дисциплін, стала невід’ємною складовою культурного відродження української нації. Виявлено, що великим проривом у дослідженні української етнографії, визначенні її місця в системі гуманітарних наук, предмета й завдань стала поява досліджень Ф. Вовка (уперше розділив етнографію і фольклористику на дві окремі науки). Здійснено аналіз української утилітарної етнографії кінця XIX – початку XXI ст.

Аннотация. В статье освещено сущность понятия этнография. Отмечено, что особое место в истории немецкого народоведения занимает определение этнографии, как науки о «душе народа». Определено, что первым направлением в этнографии, который получил широкое распространение в немецкоязычных странах, стал эволюционизм. Сделан анализ немецкой утилитарной этнографии конца XIX - начала XXI века. Выделены основные этапы становления украинской этнографии. Указано, что украинская этнография начала развиваться, и формировалась как наука, на протяжении XIX-го века (П. Кулиш, Т. Шевченко, И. Котляревский, М. Вовчко, Н. Гоголь, кн. Цертелєв, М. Максимович, П. Чубинский, а затем И. Франко, В. Гнатюка, Ф. Колесса). Выделены 90-е годы XIX в. первой волной научно-просветительского движения в Украине, а этнография в этот период, как важная часть украиноведческого цикла дисциплин, стала неотъемлемой составляющей культурного возрождения украинской нации. Вывявлено, что большим прорывом в исследовании украинской этнографии, определении ее места в системе гуманитарных наук, предмета и задач стало появление исследований Ф. Вовка (впервые разделил этнографию и фольклористику на две отдельные науки). Осуществлен анализ украинской утилитарной этнографии конца XIX - начала XXI века.

Abstract. The article covers the essence of the concept of ethnography. It is noted that a separate place in the history of German ethnology is the definition of ethnography, as a science of "the soul of the people". It is determined that the first direction in ethnography, which was widespread in German-speaking countries, was evolutionism. An analysis of the German utilitarian ethnography of the end of the 19th and the beginning of the XXI century was made. The main stages of the formation of Ukrainian ethnography are highlighted. It is noted that Ukrainian ethnography began to develop and was formed as a science during the nineteenth century (P. Kulish, T. Shevchenko, I. Kotlyarevsky, M. Vovchko, M. Gogol, the book of Tsertelev, M. Maksimovich, P. Chubinsky, and then I. Franko, V. Hnatyuk, F. Kolesa). Allocated 90th years of the XIX century. the first wave of the scientific and educational movemient in Ukraine, and ethnography during this period, as an important part of the Ukrainian

study cycle of disciplines, became an integral part of the cultural revival of the Ukrainian nation. It was discovered that the emergence of the research of F. Vovk (for the first time divided ethnography and folklore into two separate sciences) was a major breakthrough in the study of Ukrainian ethnography, the determination of its place in the system of humanities, the subject and tasks. The analysis of Ukrainian utilitarian ethnography of the end of the 19th and the beginning of the XXI century was carried out.

Ключевые слова: этнография, утилитарная этнография, народ, культура, нация, раса, эволюционизм, диффузионизм, быт, обычаи, обряды, мультимодальная этнография.

Ключові слова: етнографія, утилітарна етнографія, народ, культура, нація, раса, еволюціонізм, диффузіонізм, побут, звичаї, обряди, мультимодальна етнографія.

Key words: ethnography, utilitarian ethnography, people, culture, nation, race, evolutionism, diffusionism, life, customs, rituals, multimodal ethnography.

Постановка наукової проблеми та її значення. XIX століття, особливо його середину і другу половину, цілком можна назвати століттям етнографії. У багатьох європейських країнах почалися дослідження народів - спочатку підвладних земель, а потім і своїх власних. Формування етнологічної науки йшло паралельно з утворенням етнографічних музеїв, при різних суспільствах і академіях, а пізніше і як самостійних інститутів. Тому вивчення німецького та українського народу є одним з актуальних напрямків в етнографії, оскільки дозволяє простежити процес культурної та ментальної адаптації до умов країн, розкрити механізм взаємодії традицій і новацій, виявити роль міжкультурної комунікації в функціонуванні етнічної культури, виокремити локальну специфіку як на рівні загальних традицій, так і стосовно різних країн.

Аналіз останніх досліджень. Сучасна етнографічна наука різнилася дослідженнями, які пропонують нові концепції прочитання модерної етнографії на різних етапах її розвитку: В. Горленко [4; 5], В. Дашкевич [6; 7], Р. Кирчів [9], Ф. Колессо [10], А. Лобода, Н. Могилянський [13], Г. Стельмах [18; 19], Е. Фішер [24], О. Франко [9; 21]. Питання щодо історії розвитку німецької та української етнографічної науки розглядаються такими вченими, як З. Болтарович, В. Борисенко [1], В. Наулко; досліджень музейництва З. Гудченко, Г. Скрипник [16; 17], А. Данилюк, Р. Чмелик, С. Павлюк [14]. Зацікавлення у галузі утилітарної етнографії на різноманітну тематику висвітлено у працях О. Воропай [2], І. Гілевича [3], Є. Кагарова [8], М. Козакевича, О. Сапеляка [15].

Метою роботи є визначення особливостей розвитку німецької і української утилітарної етнографії.

Виклад основного матеріалу. Етнографія - наука, головне завдання якої описувати та досліджувати етнічну специфіку народу, його культуру і побут. Отже, досліджувати процеси і розвиток формування нації. Саме слово «етнографія» походить із грецької мови і складається з двох слів: «Ethnos» - народ і «grapho» - описую. Вперше термін «етнографія» був вжитий у «Етнографічному альбомі» (Ethnographische Bildergalerie), виданому в Нюрнберзі 1791-го року [2, с.1].

У XIX столітті відбувається становлення етнографічної науки, як самостійної наукової дисципліни. В цей процес свій внесок зробили вчені, яких по праву можна назвати енциклопедистами свого часу.

Так, англієць Кін твердив, що етнографія - швидше література, ніж наука, бо вона, мовляв, описує побут та звичаї окремих народностей. Німець Г. Шуртц вважав етнографію за описове народознавство [22]. Швейцарець С. Отто пише так: «Термін «етнографія» означає насамперед «опис народів» і тому знаходить собі найдоцільніше застосування в тих випадках етнографічних дослідів, де мова йде про монографічний опис окремого народу» [27].

В Німеччині етнографія, як наука, сформувалася в період боротьби за національне об'єднання німецького народу; в період, коли була необхідність науково обґрунтувати національну спорідненість окремих роз'єднаних груп німецького народу; виявити глибоке історичне коріння тієї спорідненості, — така була практична потреба, що викликала до життя німецьку етнографію і німецьку фольклористику з її славною мітологічною школою. Але коли Німеччина вийшла на шлях колоніальних загарбувань, зацікавлення в етнографічному дослідженні свого власного народу відійшло на другий план, натомість німецькі етнографи почали широко вивчати, досліджувати колоніальні народи [25, с. 351].

Окреме місце в історії народознавства займає визначення етнографії, як науки про «душу народу». Саме поняття «душа народу» (Volksseele) належить німецькому етнографові Йоганові Готфріду Гердеру (Johann Gottfried Herder, 1744-1803), що вживав цей термін майже в тому самому сенсі, як і пізніше Гегель (Hegel, 1770-1831) — «дух народів» (Volksgeist), «ідея народів» (Völkergedanke). Стейнталь і Лазарус (H. Steinthal, M. Lazarus), що в 1860- 1890 роках видавали журнал «Zeitschrift für Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft», вперше спробували перенести поняття про «душу народу» на науковий ґрунт. Значно пізніше ідея про «душу народу» перейшла з Німеччини до романських народів [27].

Першим напрямком в утилітарній етнографії, який отримав широке поширення в німецькомовних країнах, став еволюціонізм (теорія розвитку). Вчені із застереженнями відносять до

еволюціонізму Адольфа Бастіана (1826-1905). Його заслуга полягала в постановці важливих проблем, так і не вирішених до кінця через упереджене ставлення до наукових висновків расової теорії. Допитлива думка вченого постійно спотикалася на цьому шляху. Він говорив про необхідність «добути первинну думку», яка з позицій еволюційної біології і лінгвістичної семантики зводиться до расових уявлень народів. Прихильникам цієї теорії не вдалося довести, чому так далеко пішли від «одного стовбура» різні раси і етноси. Не дивно, що еволюціонізм в особі його менш крупних представників називався розвитком - механічне нарощування народами всіляких властивостей, часто без висновків про доцільність і кінцевий ефект таких змін [22].

В останній чверті XIX століття наступила пора пошуків нових теоретичних рішень, що пояснюють хід змін і різноманіття культури. Розгорнулися гострі дискусії. При цьому критики крайнощів еволюціонізму визнавали за ним принципову правоту історичного підходу. Не випадково практично всі наступні напрямки в етнографії переймали ідеї провідних представників теорії розвитку, додаючи до них власні. В результаті панорама етнографічних напрямків і шкіл відрізнялась безліччю ідей, що вказує на відсутність єдиного наукоподібного стержня [24].

Ряд найпопулярніших навчань, які прийшли в німецькомовні і англосаксонські країни на зміну еволюціонізму, отримав загальну назву «диффузіонізма». Новий напрямок пояснював розвиток культур головним чином шляхом запозичення культурних досягнень один у одного, або міграціями народів [13, с. 34].

Вже до кінця 20-х років багато вчених відзначали кризові явища в німецькій етнографії, в зв'язку з чим в 1929 р. в ході дискусії було названо ряд теоретичних течій: «культурних кіл» (Б. Анкерман, В. Шмідт, В. Копперс, Ю. Липс і ін.); «Психологічна» (Р. Турнвальда, Т.-В. Данцель); «Культурно-наукова» (А. Хаберланда, Ф. Краузе); «Етно-біологічна» (Г. Тіленіус, Х. Хамбрух); «Антропософське» (Р. Карутц). Насправді картина виглядала складніше, так як кордони між напрямками були розмиті, а багато етнографів використовували в своїх наукових побудовах положення здавалося б несумісних течій і доволіно відносили себе то до однієї, то до іншої. Класифікатори також користувалися суб'єктивними критеріями, визначаючи приналежність вчених до одного з напрямків [2, с. 10].

Але на початку 30-х років XX ст. етнографія Німеччини ставила перед собою завдання досліджувати лише морфолого-соматичні особливості людського роду [24].

Німецький етнограф Нойман, розуміючи етнографію, як історію культури, в етнографічному матеріалі відрізняв дві категорії: первісний колективний набуток і ті цінності, які «спустилися донизу» (gesunkenes Kulturgut). Поміж цими двома

нашаруваннями відбувається постійна дифузія (взаємне проникання) і ось завдання етнографії, за Нойманом, зводиться до того лише, щоб простежувати генезу та шляхи цього проникнення; встановити закони розподілу культурних явищ. Матеріальні та духові цінності, що їх утворено на поверхні середовища суспільства, згодом спускаються з верховин культурного шару вниз, в народні маси, тут відповідно переробляються та дещо змінюються і вже в новій формі передаються нащадкам. Так само перемішуються елементи масової культури, йдучи догори до культурних верств суспільства. В своєму «Нарисі побуту німецького народу» (1922) Нойман показав, що так зване народне вбрання є ніщо інше, як ті культурні форми, які вийшли з ужитку вищого класу населення, але привилися в народній масі. В той же час знаряддя, посуд, житло, — все це зберігає риси первісної доби. Народна драма та пісні повні елементів індивідуальної культури вищих верств населення, а хліборобські обряди та звичаї сягають своїм корінням до давнини примітивної общинної культури [26].

Окремим пунктом виступає орієнтованість на проблему, під якою в німецькій традиції розуміють властивість якісної дослідницької традиції загалом, а етнографії зокрема, реагувати на соціально гострі питання та активно досліджувати їх «у вирі подій». У цьому аспекті особливо цікавими та актуальними для сучасної України є дослідження соціально-політичних трансформаційних процесів за допомогою етнографії та соціальної антропології. Німецькі дослідники К. Гершельман та А. Стеннінг навіть ввели поняття «етнографії постсоціалістичних змін» [25].

В середині 30-х рр. починається активна наукова діяльність Р. Турнвальда і В. Мюльман, які сформулювали пізніше основні методологічні принципи нових етнографічних напрямків: етнопсихології, етносоціології, функціональної соціології. У 60-90-і рр. намітилися наступні напрямки дослідницької діяльності: вивчення локальних культур народів, інтерпретація каузальних зв'язків об'єктів; спроба визначення просторово-часового місця локальних культурних феноменів в загальній картині сучасного світу; осмислення і подальша організація міжкультурної комунікаційної взаємодії. Для збору етнографічного матеріалу використовується метод "Teilnehmender Beobachtung" (присутнього спостереження), більше відомий як метод "включеного спостереження" [2, с. 65].

На початку 90-х років XX століття увагу деяких німецьких етнографів привернула проблема спорідненості. Однією з перших робіт в цьому напрямку була стаття Хартмут Ланга. Він писав, що вивчення спорідненості належить до корінних проблем етнографії. При цьому Ланг розглядав альтернативу «кровної» і «соціальної» спорідненості, без оціночної переваги однієї над іншою. Георг Пфеффер назвав проблему спорідненості самостійним напрямком

дослідження в етнографії, але категорично відмежувався від будь-яких «смакових оцінок». З'єднання «кровної спорідненості» і «етносу» в один предмет дослідження на сьогодні лякають дослідників аналогією з недавнім минулим [20].

Таким чином, етнографія кінця ХХ століття зайшла в глухий кут. У німецькомовних країнах ця наука стала жертвою стимульованого ззовні емпіризмом і грубими політичними впливами. Відродження етнографії можливо лише з її

зверненням до фундаментальних понять етнос і раса. В етнографії накопичений гігантський фактичний матеріал, який при новому підході дозволить цій науці зайняти самостійне і чільне місце серед наукових дисциплін про народи і їх культури, поряд з антропологією і расологією. Сукупність цих наук і стане справжнім народознавством майбутнього.

В історії становлення української етнографії можна виділити три періоди (табл.1) [4; 12]:

Таблиця 1

Основні етапи становлення української етнографії

Етап	Опис
Остання третина XVIII – перша половина XIX ст.	Посилення інтересу до культурно-побутових особливостей українців
1860-ті рр. – початок XX ст.	Широкомасштабні досягнення в розвитку етнографії, причому не тільки в українській, але й світовій
Від 1920-х рр. – до наших днів	У свою чергу поділяється на чотири підперіоди: 1920 – початок 30-х рр. (так званий «золотий вік української етнографії»); початок 1930 – середина 50-х рр.; середина 1950 – початок 90-х рр. та сучасний – від 1991 р.

Однак в опублікованих за роки незалежності України історіографічних працях найбільше уваги приділено XIX – початку 30-х років ХХ ст. , що можна пояснити численними табу радянської науки щодо вивчення тодішніх досліджень. Натомість обмаль уваги сучасники приділяють другому етапу, через що основні напрями розвитку тогочасної української етнографії найдокладніше проаналізовані ще в працях радянського періоду, а тому багато тогочасних висновків уже застаріло [1; 15].

Українська етнографія почала розвиватися і сформувалася, як наука, протягом XIX-го століття. Це був період крутого піднесення української громадської думки; період буйного відродження і формування української національної свідомості, — час Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка, Івана Котляревського, Марка Вовчка, Миколи Гоголя, кн. Цертелева, Михайла Максимовича, Павла Чубинського, а потім Івана Франка, Володимира Гнатюка, Філярета Колесси та багато інших [7, с. 58].

Кінець XIX – початок ХХст. для української етнографії характеризується досить значним поживанням. Зазначений період – час інтенсивного і продуктивного розвитку української науки. Люди різних професій і переконань стають краєзнавцями, збирачами етнографічного матеріалу. Одним із факторів таких процесів є загальне піднесення суспільної свідомості українського народу. У цей час українська наука і культура, внаслідок активізації вітчизняного національно-культурного відродження, набула яскраво вираженого національного характеру, а інтелектуальна еліта поступово перетворювалася на власне українську. Саме тому 90-ті роки XIX ст. часто називають першою хвилею науково-просвітницького руху в Україні. А етнографія в цей період, як важлива частина українознавчого циклу

дисциплін, стає невід'ємною складовою культурного відродження української нації [11, с. 52].

Великим проривом у дослідженні української етнографії, визначенні її місця в системі гуманітарних наук, предмета й завдань стала поява досліджень Ф. Вовка. До появи праць ученого українська етнографія була лише описом особливостей народу. Саме Ф. Вовк уперше розділив етнографію і фольклористику на дві окремі науки. Видатний учений З. Кузеля вдало зазначав, що Ф. Вовк першим з українців почав систематизувати матеріали, які стосуються звичаїв, обрядів та побуту українського народу. Пройшовши добру фахову школу за кордоном, Ф. Вовк почав використовувати критичну й порівняльну методику дослідження звичаїв та обрядів українського народу, його матеріальної культури. Визначне місце в етнографічній науці початку ХХ ст. займає його книга «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (1916), куди ввійшли дві праці – «Антропологічні особливості українського народу» й «Етнографічні особливості українського народу». У цих дослідженнях учений уперше на основі всебічного вивчення українців від Карпат до Кубані подав характеристики фізичних і етнографічних особливостей українського народу [21, с. 118].

Цікаво, що визначення етнографії, як науки про «душу народу» (німецька етнографія), здається занадто загальним, невиразним, бо ж і самі ці терміни - «душа» і «народ» - є дуже абстрактні, хоча під словом «народ» часто розуміють селян, селянські маси. Але дійсно, було і є багато українських авторів, які розуміють етнографію саме як науку про життя і побут селян [2, с. 12].

Щодо українського селянства, то воно для українських етнографів має особливу цінність, бо саме селяни в часи лихоліття зберігали, як і тепер

ще зберігають, національні традиції, звичаї, обряди, народне мистецтво, фольклор, та все ж етнографічне вивчення українського народу не повинно обмежуватися тільки селянством [7, с. 61].

Всі культурні й цивілізовані нації, а в першу чергу нації Європи, до якої належить і Україна, складаються не тільки з селян, а й з інших верств суспільства. Кожна соціальна верства має деякі особливості матеріальної та духовної культури, які теж повинні бути предметом вивчення етнографії, бо ж і вони є носіями національної культури. Існують важливі етнографічні праці про побут, звичаї, вірування, творчість таких груп населення, як рибалки, дроворуби, ковалі, шахтарі, мірошники, військовики, моряки; є цікаві роботи і про дитячий фольклор, бо ж і діти, а не тільки доросла людність, є носіями національної специфіки [6].

З нашої точки зору, при вивченні окремих соціальних верств, чи професійних груп, при дослідженні особливостей їхньої культури та їхнього побуту, — головне для етнографа є та структура думання, той світогляд, що об'єднує всі верстви населення в одну національну групу.

Є. Кагаров вважав, що етнографія є цілком самостійною та цілокупною наукою, що має свою царину вивчення і особливі дослідні методи. Кінцева мета етнографії — вивчати морфологію і динаміку первісної культури людства. Вчений стверджував, що уся людність земної кулі ділиться на низку етнографічних формацій, які, пристосовуючись до певного життєвого оточення, екології, творять типові органічні єдності, де фізичний габітус (*habitus*), психологічна структура та матеріальні, спеціальні й розумові елементи культури творять одне ціле. Отже, окремі людські громади, що становлять собою одне ціле щодо походження, мови, культури та життєвих умов — творять тривкі сполуки у вигляді нації, а нація — це і є головний об'єкт етнографічного дослідження [8, с. 32].

Українські народні звичаї, національні обряди, пісні, перекази та легенди; наша народна матеріальна культура: національний одяг, народні способи будування споруд, засоби і способи виробництва — все це дороге і важливе для нас, бо воно наше, воно створене нашим народом, на нашій предковій землі, а тому треба його вивчати, досліджувати і передавати з покоління в покоління, як живе євшан-зілля вічно живучої нації. Нові досягнення науки і цивілізації теж сприймаються кожним народом по-своєму, на свій національний лад; нові елементи побуту набувають національних прикмет, а тому й стають об'єктом етнографічного дослідження [5].

М. М. Могилянський шукав компромісного погляду і, як нам здається, найближче підійшов до справжнього стану речей; він писав, що етнографія — це спеціальна наукова дисципліна, але, будучи самостійною наукою, входить у систему антропологічних знань. Основне завдання етнографії, за Могилянським, полягає в тому, щоб

вивчати розвиток інтелектуальних та духовних сил людського роду, оскільки ті сили знаходять собі вияв у способі життя окремих груп народів. Далі автор зауважував, що викладання етнографії, так само, як і антропології, повинно знайти собі місце на природничих факультетах університетів. Варто погодитись з цим зауваженням автора, бо ж етнографія й справді є наукою емпіричною та індуктивною, а це й зближує її з природничими науками [13].

Етнографія завжди і скрізь була і є актуальною наукою, бо вона завжди перебуває в безпосередньому зв'язку з розвитком національної проблеми. Підкореним націям етнографія дає матеріал для обґрунтування своїх вимог на відокремлення, на творення своїх незалежних національних держав. То зовсім не випадково, що до революції 1917-го року, з ласки російського окупанта в Україні не існувало жодної наукової, чи науково-дослідної установи, де б розроблялися проблеми української етнографії і національного фольклору. В університетах етнографія не вивчалась, етнографічних товариств не було. Була лише одна «Етнографическо-статистическая экспедиция въ Западно-Русскій край», яка під керівництвом Павла Чубинського збирала і видала «Труды» (1872-78) з дуже цінним, та все ж сирим етнографічним матеріалом, без жодного наукового аналізу [18].

Після революції, користуючись тимчасовою свободою, силами українських учених були створені в Україні Етнографічна Комісія при Академії Наук, Кабінет антропології та етнології теж при Академії Наук, Етнографічно-краєзнавча секція Харківської науково-дослідчої кафедри історії української культури. Почали виходити журнали: «Етнографічний Вісник», «Краєзнавство», «Побут». Українські етнографи розгорнули велику науково-творчу, національно-корисну працю і, природно, це злякало окупанта [14, с. 45].

На початку 1930-х років під тиском репресій, якими супроводжувалося згорання політики українізації, відбулися перші кроки в напрямі до насильного впровадження марксистської методології. Однак уже невдовзі завдяки добре спланованій акції усі народознавчі осередки в УСРР, які займалися проблемами дослідження культури і побуту українського народу було ліквідовано, більшість дослідників репресовано, а етнографічні дослідження було згорнуто на ціле десятиліття. Негативно вплинула на розвиток тогочасного українського народознавства також школа Миколи Марра, представники якої заперечували етнографію як науку [19].

Впродовж 40–50-х рр. XX ст. під радянську ідеологію формувалася і науковий апарат усієї гуманітаристики, зокрема етнографії як науки про народ, його походження, традиційну культуру, побут, світогляд. Прогресивність культури вбачали лише у її зв'язку з соціалістичною практикою, комуністичними ідеалами, інтернаціоналізмом.

Саме ці роки засвідчили, що з наукового обігу негласно вилучались такі поняття, як «національний», «нація», «походження народу», «національна історія», «національна культура». Традиційна культура українців розглядалась у контексті східнослов'янської, з перевагою російської та на паралелях подібності. Питання підготовки професійних етнологів на рівні вищих начальних закладів навіть не ставилося [14, с.45].

Становище етнографічної науки у другій половині 1940–50-х рр., згубний тиск ідеології тоталітаризму на етнографію дослідили С. Павлюк і Р. Кирчів. В Україні лише 1951 р. відкрився другий (після етнографічної комісії при АН УРСР) невеликий етнографічний заклад, яким став Музей етнографії та художнього промислу АН УРСР у Львові. Народознавець Р. Кирчів зазначав, що більшість етнографічних досліджень не були допущені ще в процесі затвердженні і цензурних переглядів, деякі заборонялись уже у видавництвах; бували випадки, коли їх вилучали навіть з наукового обігу [9; 14].

Закінчення другого підперіоду припало на середину 1950-х років, коли в СРСР розпочалися «хрущовська відлига» та викриття культу особи Сталіна, що позитивно вплинуло на подальше відродження народознавчих дисциплін. Тоді ж у Львові відбулася Перша республіканська нарада етнографів, учасники якої накреслили нові завдання та перспективи розвитку української етнографічної науки [9, с. 26].

Із середини 50-х років ХХ ст. розпочався третій підетап у розвитку української етнографії. Аж після дванадцяти років, по закінченні другої світової війни, 1957-го року почав виходити друком в Києві один-єдиний журнал «Народна творчість та етнографія», і то не під керівництвом науковця-етнографа, а лише поета Максима Рильського, який, в розділі «Публікації», друкує «Народні пісні про Леніна», про «Мудру партію», про «Семирічку» та інші фальсифікати, наклепи на українську народну творчість. Основне ж завдання етнографії, а саме: дослідження національної специфіки; національних особливостей культури і побуту та вивчення інших національних проблем, — в сучасній Україні залишається мертвим застоєм ще й досі [2, с. 16].

Яскравим прикладом стало видання, підготовлене 1964 р., фундаментальної узагальнюючої праці «Українці», котру, втім, було заборонено розповсюджувати. Однак, навіть за цих умов, було підготовлено й опубліковано нові праці, присвячені дослідженню різних ділянок традиційно-побутової культури українського народу, питань етнічної історії, міжетнічних культурно-побутових зв'язків, характеристики окремих етнографічних регіонів, сім'ї та сімейного побуту [7, с. 43].

Процес становлення і розвитку етнографічних музеїв України висвітлено в монографії Г. Скрипник «Етнографічні музеї України», де показана роль наукової інтелігенції в становленні

етнології як науки збереження самотутньої національної культури. Аналізуючи становлення і розвиток цих закладів, вчена подала об'ємний інформаційний матеріал щодо науково-дослідницької та збирацької роботи цих установ та біографічні дані стосовно провідних учених, працівників музеїв, етнологів-аматорів, які багато зробили для збереження самотутності традиційної української культури [16].

У 1977 р. відбулася тематична конференція з вивчення сучасності. На ній були сформовані головні завдання нового напрямку в етнографічній науці. Етнографи мали фіксувати етнодиференціюючі елементи матеріальної культури – етнічні особливості в одязі, житлі, їжі, що цілком вкладалося в концепцію формування єдиного «мегаетносу» [19].

Вже на початку 80-х років тогочасна утилітарна етнографія як наука мала достатній потенціал для серйозного вивчення сучасності, однак політична ангажованість, цензура й диктат з боку численних контролюючих органів і направляючих органів стримували та загалом негативно впливали на розвиток цього перспективного напрямку [11].

Упродовж останніх двох десятиліть в Україні відбувається процес відродження етнографічного музейництва. На цей процес вплинули значні соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві. Після проголошення незалежності України 1991 р. докорінних змін зазнала національно-культурна політика. Після повної реабілітації депортованих у 1940-х роках народів почався процес повернення представників цих етнічних груп на місце їхнього довоєнного проживання. У національно-культурному відродженні поліетнічного населення південних областей України чільне місце посів розвиток музейної етнографії. З-поміж музеїв етнографічного профілю виділяють поліетнічні (комплексно досліджують етнокультуру місцевого населення різного етнічного походження) та моноетнічні (спеціалізуються на традиційно-побутовій культурі однієї етнічної групи) [17, с. 25].

На сьогодні якісна методологія відчуває на собі вплив сучасних технологій на такому рівні, що він навіть може спричиняти методологічні труднощі. Мультимодальна етнографія як сучасний напрям у якісній дослідницькій методології є одним із прикладів тих проблемних питань, які перед якісною дослідницькою традицією ставлять новітні технології. Мультимодальна етнографія є новим напрямом у сучасних етнографічних дослідженнях: перша методологічна публікація, присвячена цьому напрямку, датується 2006 р. Основні методологічні питання становлення цього дослідницького напрямку дають змогу на практичному прикладі розглянути вплив новітніх технологій на якісну методологію емпіричних досліджень [23, с. 81].

Характерною особливістю розвитку українського суспільства на сучасному етапі є його

неоднорідність в етнокультурному плані. З одного боку, простежується вплив глобалізаційних тенденцій, що проявляються у нав'язуванні штампів масової поп-культури, з другого – небувалий інтерес до культурної спадщини свого народу, накопиченої впродовж багатьох поколінь, покликаний зберегти етнокультурну самобутність. Так чи інакше, зростає інтерес до української утилітарної етнографії, що проявляється у проведенні масових дійств, що мають етнокультурне підґрунтя, як-от святкування дня української вишиванки, проведення фольклорно-етнографічних свят, ярмарків (Петрівський, Сорочинський), майстер-класів з виготовлення традиційних предметів ужитку. Також в умовах динамізації інформаційного суспільства все більшої ваги набуває всесвітня глобальна інформаційна мережа Інтернет, в якій інформація етнографічного змісту представлена на різноманітних web-сайтах: наукових, освітніх, туристично-розважальних, комерційних та в соціальних мережах [3].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дослідження особливостей німецької та української утилітарної етнографії дають можливість зробити наступні висновки:

1. В Німеччині етнографія, як наука, сформувалася в період боротьби за національне об'єднання німецького народу. Окреме місце в історії німецького народознавства займає визначення етнографії, як науки про «душу народу».

2. Першим напрямком в утилітарній етнографії, який отримав широке поширення в німецькомовних країнах, став еволюціонізм (теорія розвитку). Ряд наступних найпопулярніших навчань, які прийшли в німецькомовні і англосаксонські країни на зміну еволюціонізму, отримав загальну назву «диффузіонізму».

3. У 60-90-і рр. виникли такі напрямки дослідницької діяльності: вивчення локальних культур народів, інтерпретація каузальних зв'язків об'єктів; спроба визначення просторово-часового місця локальних культурних феноменів в загальній картині сучасного світу; осмислення і подальша організація міжкультурної комунікаційної взаємодії.

4. На початку 90-х років XX століття увагу німецьких етнографів привернула проблема спорідненості.

5. В німецькій етнографії при правильному підході до наявного матеріалу дозволить цій науці зайняти окреме місце серед наукових дисциплін про народи і їх культури.

6. В українській утилітарній етнографії виділяють три періоди: остання третина XVIII – перша половина XIX ст.; 1860-ті рр. – початок XX ст.; від 1920-х рр. – до наших днів.

7. Кінець XIX – початок XX ст. для української етнографії період інтенсивного і продуктивного розвитку.

8. На початку 1930-х років усі народознавчі осередки в УСРР, які займалися проблемами дослідження культури і побуту українського народу було ліквідовано, більшість дослідників репресовано, а етнографічні дослідження було згорнуто на ціле десятиліття.

9. Впродовж 40–50-х рр. XX ст. під радянську ідеологію формувалася і науковий апарат усієї гуманітаристики, зокрема етнографії як науки про народ, його походження, традиційну культуру, побут, світогляд.

10. Упродовж останніх двох десятиліть в Україні відбувається процес відродження етнографічного музейництва. Мультимодальна етнографія є новим напрямом у сучасних етнографічних дослідженнях.

Перспективами подальших досліджень є проблема розвитку української етнографії у 40-50 рр. XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко В. К. Нариси з історії української етнології 1920–1930-х років. Київ, 2002.
2. Воропай О. Етнографія – наука про націю. Лондон, 1963. – 24 с.
3. Гілевич І. Українська етнографічна наука у першому повоєнному десятилітті та польові дослідження Полісся // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія історична. – 2008. – Вип. 43.
4. Горленко В. Історія української етнографії (XII–XIX ст.). – К., 2005.
5. Горленко В.Ф. Українська радянська етнографія в десятій п'ятирічці (підсумки і перспективи розвитку) // Народна творчість та етнографія (далі – НТЕ). – 1977. – № 1.
6. Дашкевич А.Я. Розвиток етнографічної науки на Україні за 10 років // Червоний шлях. – 1927. – № 12.
7. Етнографія України: Навч. посіб. / За ред. С.А. Макарчука. – Львів, 2004.
8. Кагаров Є. Завдання та методи Етнографії. Київ, 1928.
9. Кирчів Р., Франко О. Становлення і розвиток української етнографії. Етнографія України: Навч. посіб. / За ред. С.А. Макарчука. Вид. 2-ге. Львів, 2004. – С. 26–27.
10. Колесо Ф. Історія української етнографії. – К., 2005.
11. Коцур А. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII – початку XX ст. – Чернівці, 2000.
12. Львівський осередок української етнографії в 40-50-х роках XX ст.: історіографічний аспект // Гуржіївські історичні читання. – 2013. – Випуск 6. – С.35-38.
13. Могілянський Н.М. Предмет и задачи этнографии. Живая Старина, XXV, 1916.
14. Павлюк С. Вимогливий науковий перегляд етнологічної теоретичної спадщини радянської епохи // Українська культура: з нових досліджень:

36. наук. ст. на пошану С. П. Павлюка, з нагоди його 60-ліття. – Львів, 2007. – С.45.

15. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.). Львів, 2000.

16. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. – К., 1989.

17. Скрипник Г.А. Українське етнографічне музейництво (20-ті – 90-ті роки ХХ ст.). – К., 1998.

18. Стельмах Г.Ю. Етнографічні дослідження в Академії наук Української РСР за 40 років Г. Ю. Стельмах // НТЕ. – 1959. – № 4.

19. Стельмах Г.Ю. Розвиток української етнографії за роки Радянської влади // НТЕ. – 1958. – № 2.

20. Сумцов Н. Утилитарная этнография / Н. Сумцов // Харьковские губернские ведомости. – 1897. – № 234.

21. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – К., 2000. – С. 118.

22. Шуртц Г. Краткое народоведение, СПб, 1895.

23. Dicks B., Soyinka B., Coffey A., Multimodal ethnography / Dicks B., Soyinka B., Coffey A. // Qualitative Research. – 2006. – Vol. 6(1). – P. 77–96.

24. Fischer E., Scheidt W. Anthropolog. Anzeiger IV, 1927.

25. Hörschelmann K., Stenning A., Ethnographies of postsocialist change / K. Hörschelmann, A. Stenning // Progress in Human Geography. – 2008. – No. 32(3) – P. 339–361.

26. Naumann H., Primitive Gemeinschaftskultur, Jena, 1921.

27. Stoll Otto, Die Entwicklung d. Völkerkunde von ihren Anfängen bis in die Neuzeit. Mitt. d. Geogr. Ethnograph. Gesellsch., Zürich, XVIII p. 3, 1918.

Pangelova N.E.

*Doctor of Science (Physical Education and Sports),
Professor;*

*“Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
named after Gregory Skovoroda”*

Krasova I. O.

postgraduate,

*“Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
named after Gregory Skovoroda”*

METHODS OF COMPLEX DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES IN THE COURSE OF MINI – BASKETBALL ELEMENTS TEACHING FOR STUDENTS OF 3 – 4 GRADES

Пангелова Наталія Євгенівна

*доктор наук з фізичного виховання і спорту,
професор, ДВНЗ*

*“Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”*

Красова Ірина Олександрівна

аспірант, ДВНЗ

*“Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”*

МЕТОДИКА КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ 3 – 4 КЛАСІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МІНІ – БАСКЕТБОЛУ

Summary. Innovation in physical education is important in the context of poor health and reduced physical fitness. Implementation of innovative technologies in the process of school physical education remains limited, which makes relevant the scientific researches in this area. We have developed a method of complex development of physical abilities in the process of learning the elements of basketball, which includes both traditional and innovative elements - models of complex action to develop the physical qualities in studying technical elements of basketball. The models include exercises? That helps at mastering some elements of mini-basketball, as well as components of physical activity and development of physical abilities.

Анотація. В зв'язку з погіршенням стану здоров'я і зниження рівня фізичної підготовленості учнів важливого значення набуває інноваційна діяльність у фізичному вихованні. Впровадження інноваційних технологій в процес шкільного фізичного виховання залишається обмеженим, що робить актуальним науковий пошук в цьому напрямі. Нами розроблена методика комплексного розвитку фізичних здібностей в процесі навчання елементів баскетболу яка включає в себе, як традиційні, так й інноваційні елементи – моделі комплексної дії на розвиток фізичних якостей при вивченні технічних елементів баскетболу. До складу моделей увійшли вправи, які спрямовані на оволодіння певними елементами міні-баскетболу, а також компоненти фізичного навантаження, цілеспрямованого розвитку фізичних здібностей.

Keywords: *methods, basketball, physical abilities, students of 3 - 4 grades.*

Ключові слова: *методика, баскетбол, фізичні здібності, учні 3 – 4 класів.*